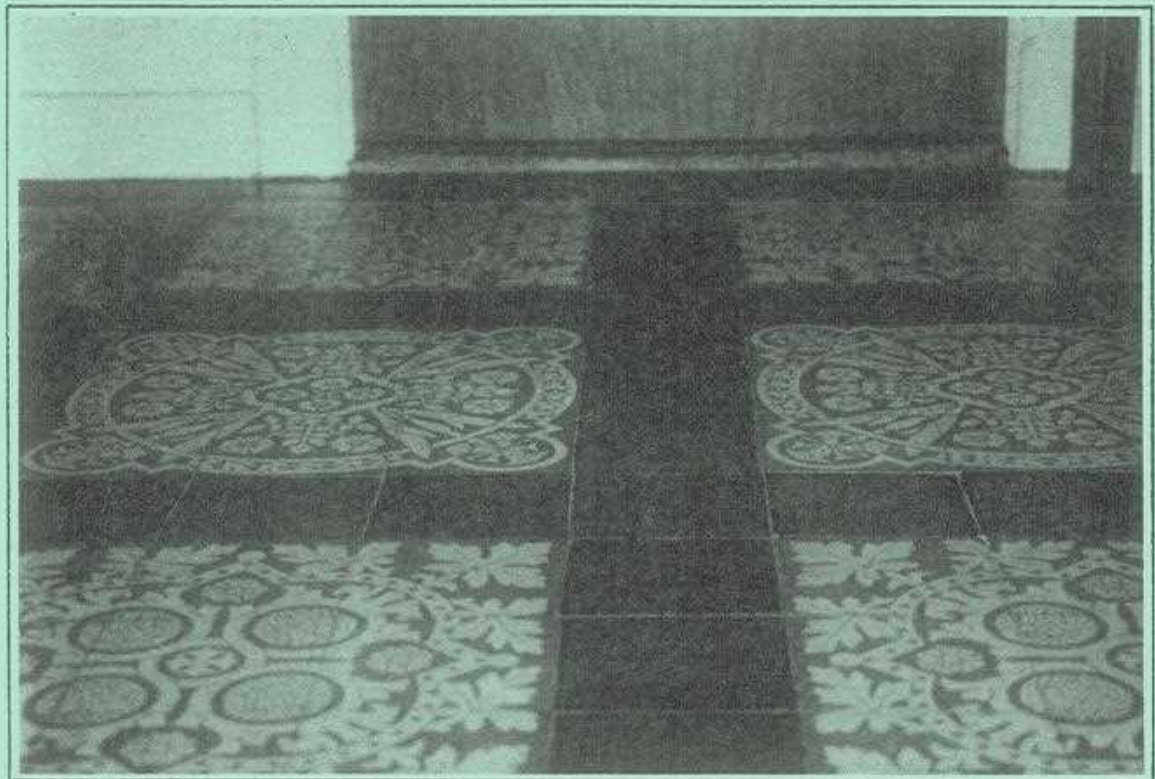

PERIODIEK

van de vereniging voor oudheidkunde
te lichtenvoorde

Tegelvloer uit het voormalig kasteel.

No. 24

Januari 1992

Bij de voorplaat:

Deze tegelvloer is vermoedelijk afkomstig uit het kasteel van Lichtenvoorde.

Na de sloop van de resten van het kasteel vond dit deel van een vloer in het kasteel een plaats in de vorige St. Bonifatiuskerk. Thans zijn de tegels in particuliere handen.

De tegels zijn uitgevoerd in crème op een rood-bruine achtergrond met donkergrijze banden.

VOORWOORD VAN DE REDACTIE

Bij het verschijnen van deze periodiek van "De Lichtenvoorde" van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde aan het begin het jaar 1992 lijkt het ons goed bij wijze van voorwoord de voornaamste feiten en ontwikkelingen van het laatste half jaar op een rijtje te zetten.

Op de eerste plaats mag gememoreerd worden, dat op 28 oktober 1991 onze vereniging het vierde lustrum, te weten haar 20-jarig bestaan heeft ge- haald. De oprichtingsvergadering in "De Koppelpaarden" leverde 80 leden op en het toenmalige bestuur was samengesteld uit de heren: A.C.H. de Nooyer, J.F.W. Buynink, A.Th.J. van Tongeren en B.C.A.A. Kok, namens het oprichtingscomité en verder mej. W. Gunnewiek en de heer A.W.B. Eekelder. Over vijf jaar hopen wij het vijfde lustrum op bijzondere wijze te vieren.

Op de tweede plaats is het verheugend te melden, dat een onderdeel van onze vereniging: "De Archeologische Werkgroep" onder de bezielende leiding van de heer Godfried Nijs jr. er in geslaagd is een expositie op te stellen van de vondsten in een eigen vitrine in de Openbare Bibliotheek.

Als derde merkwaardig feit geldt de uitnodiging van de burgemeester van Lichtenvoorde om aanwezig te zijn bij de opening van een tentoonstelling van wapenschilden, betrekking hebbend op het Huis van Oranje Nassau, waaronder dat van Lichtenvoorde.

Ook hebt U ons op de eerste dag van de zomermarkt kunnen aantreffen met een gedeelte van de archeologische vondsten, naast een lay-out van alle uitgegeven periodieken, informatiemateriaal en fotomateriaal uit "het vroege en verre verleden".

Op 11 december 1991 vond de laatste activiteit voor het jaar 1991 plaats in "De Koppelpaarden". Een lezing en dia-avond met de thema's: **Leerlooierijen van Lichtenvoorde** door Mevr. H. Manschot-Tijdink en **Het Achterhoeks Boerenleven** door Dhr. J. Gal.

Even na achten kon de voorzitter de beide gastsprekers uit Doetinchem en Silvolde en een 30 à 40 mensen welkom heten.

Onder de titel "De leerijverheid in Lichtenvoorde" publiceerde Hermine Manschot-Tijdink in grote trekken haar inleidende lezing in het Jaarboek Achterhoek en Liemers 1991 pag. 7 t/m 21.

De oorsprong van de Lichtenvoordse leerindustrie is al eeuwenoud en begonnen op zeer kleine schaal bij de keuterboertjes. De veel kinderrijke gezinnen en de huisnijverheid vormde de basis voor de latere leerindustrie. Telde Lichtenvoorde anno 1850 honderd schoenmakers, 25 jaar was dit aantal uitgegroeid tot 70 schoenmakerijen met enkele honderden mannelijke werknemers en 50 kinderen.

De leerlooierij van Hulshof-Herwalt is de enige, die in Achterhoek en Liemers is overgebleven.

Mevr. Manschot eindigde haar lezing met enige coupletten uit een Grols gedicht op de sleperij van 99 Crispinisten (H. Crispinus, patroon van het schoenmakers- en looiersgilde) in 1874.

"om den groten steen op de markt te krijgen"
vandaar "keienslōpers".

Het tweede gedeelte van de avond nam de hr. Gal voor zijn rekening in goed plat van Ulftse oorsprong. Aan de hand van dia's beschreef hij het Achterhoeks boerenleven, uitgaande van twee ongetrouwde broers op de boerderij "Venhorst". Hun houvast was "zoals vader en grootvader het ge-

daan hebben , zo was het goed en zo doen wij het ook ".

Op het doek verschenen de mooiste combinaties van mens en dier, van boer en paard. Hij toonde ons de oude keuken met schouw en handgeschilderde tegels. Een met de hand te draaien "sloopsteen". Het graan- of kunstmest zaaien met de hand uit een wijd vat voor de buik. Het "jappels potten, kuultje graven, streunke mei'jen en jappels lezen in de harfst"

Hun eigen groente-tuin cultiveren voor rabarberooft deden ze door zelf de cultivator te trekken en te duwen.....paerdewerk.

Voor 't varkensslachten hadden ze geen huisslachter nodig. "Sieden spek en nāgelholt" hingen in de keuken aan de zolder.

Even na tienden kon ondergetekende beide verzorgers van deze goedgeslaagde avond danken en hen een enveloppe met innoud overhandigen. Het was de moeite van horen en zien waard.

Tenslotte ziet U thans voor U de 24ste uitgave van de Periodiek. Het is de tweede binnen één jaar. Willen we dit volhouden, dan zouden we graag ook vaker copy of gegevens, die tot copy kunnen leiden, van onze leden/of geïnteresseerden ontvangen.

Voor het komend nieuwe jaar 1992 wenst de redactie U allen een "Voor-spoedig, Gezond en Gezegend Nieuwjaar" toe.

G.J.A.Eppingbroek, A.W.M.Polders, A.J.Vos.

A G E N D A

Voor de eerste helft van het komend jaar heeft de excursiecommissie de volgende activiteiten georganiseerd:

Woensdag 12 februari 1992

Lezing over de geschiedenis van de spoorwegen in de Achterhoek. Het geheel geïllustreerd met dia-beelden. Deze lezing wordt verzorgd door de hr. A.Ligtenberg uit Winterswijk.

Woensdag 18 maart 1992

Houden wij onze JAARVERGADERING in "De Koppelparden" met aansluitend een lezing door drs. Grit van het Staringinstituut.

Zondag 26 april 1992

Bezoek aan kasteel de Doornenburg.
Door omstandigheden kon de in september j.l. voorgenomen excursie niet doorgaan.
Thans hopen wij op een grote belangstelling.

Ter gelegener tijd zult U over deze activiteiten nader bericht ontvangen.

De excursiecommissie.

REACTIES VAN LEZERS .....

Naar aanleiding van de oproepen, die ik gedaan heb in het artikel "Scholen en Onderwijs in Lichtenvoorde" in periodiek 23, mocht ik een aantal reacties ontvangen.

In de eerste plaats de oproep om gegevens betreffende het gebouw van de oude Openbare Lagere School aan de Ganzenmarkt.

Hierop reageerde één van de huidige eigenaars en bewoner van dit pand, de heer Th.Ravesloot.

Ik mocht een uitvoerig gesprek met hem hebben en kon hierdoor een aantal gegevens aan mijn dossier toevoegen.

Verder op de vraag naar foto's van de oude R.K.Jongensschool aan de Patronaatstraat, nam de heer H.Eekelder uit Aalten contact met mij op met de mededeling, dat hij nog een foto van dit gebouw had vlak voordat het afgebroken werd.

Hiervan mocht ik, naast nog een paar andere foto's uit de directe omgeving van dit gebouw, een reproductie ontvangen.

Ik wil langs deze weg beide heren nogmaals danken voor hun medewerking, en de betreffende zaken zullen ter zijner tijd in een artikel verwerkt worden.

Helaas kreeg ik geen respons op mijn oproep om hulp bij het archiefonderzoek.

Zodat ik mijn oproep nog maar eens herhaal !!!!!

Wie is bereid om mij te helpen bij het archief-onderzoek, nu vooral toegespitst op het onderwerp "Scholen en Onderwijs"

Dit onderzoek moet dan plaatsvinden op het gemeente-archief en wel op dinsdagen en/of op de dondermorgen.

Wie heeft foto's of ander materiaal over de scholen in Lichtenvoorde, over het tijdperk voor 1950.

Uw reacties op deze oproepen zie ik graag tegemoet.

U kunt contact opnemen met ondergetekende. Adres en telefoonnummer is vermeld in deze periodiek.

G.J.A.Eppingbroek

" 'n KLEDEKEN ACHTERHOOKS "
(Kort verslag van ontstaan en
werkwijze van de dialectgroep Lichtenvoorde)

Bij de oprichting van de "Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde" in 1970 ontstonden er een aantal werkgroepen. Eén ervan was de dialect-werkgroep.

Onder leiding van Henk Hulshof stelde deze werkgroep zich tot taak het verzamelen en vastleggen in zinsverband van woorden en uitdrukkingen, die behoren tot het taaleigen van de oorspronkelijke bevolking van de gemeente Lichtenvoorde. Inclusief dus de kerkdorpen Harreveld, Lievelede, Vragender en Zieuwent.

Zoveel mogelijk werd er voor gezorgd dat van het aantal leden van de werkgroep (ca 10) er steeds minstens één vertegenwoordiger was uit de kern en de randdorpen. Daardoor was het mogelijk uit de eerste hand het specifieke taaleigen van de vijf woonkernen te verzamelen en te controleren. Daarnaast was het ook mogelijk een aantal woorden en gezegden te verzamelen, die op het punt stonden te verdwijnen, gezien hun archaïstisch karakter. Immers, de leden van de werkgroep verschilden nogal in leeftijd.

In 1970 bij de oprichting van de groep dus, liep die uiteen van ca 40 jaar tot ongeveer 80 jaar. Bovendien was er door H.Hulshof al een start-verzameling gemaakt in de 30-er jaren. Toen al kreeg hij van Prof. van Ginneken van de Nijmeegse universiteit vragenlijsten toegestuurd ter invulling betreffende het Lichtenvoordse dialect.

Door de leden van de werkgroep werd het latere materiaal "te hooi en te gras" verzameld. Hetgeen wil zeggen, dat er niet gewerkt werd met gerichte vragenlijsten, zoals dat de laatste jaren geschiedt bij de opbouw van het Wald Woordenboek onder auspiciën van Dr. A.H.G. Schaars van het Staringinstituut.

Van meet af aan deden zich spellingsmoeilijkheden voor, omdat de spelling gebruikt in de oudste kernverzameling niet voldeed. Toen het Winterswijks Woordenboek van Deunk en Entjes vrij kort daarna (in 1971) verscheen had men 'n houvast en enkele jaren later werd overgegaan op de Waldspelling, zoals gebruikt is in het eerste deel van het Waldwoordenboek (1987). Dit betekende, dat het kaartsysteem van de werkgroep tot 3 x toe moest worden herschreven.

Van de medewerkers aan het Lichtenvoorde dialectwoordenboek zijn intussen enkele mensen overleden. De volledige lijst van medewerkers ziet er nu als volgt uit:

Jan Buijnink	Frans Lageschaar
Jan Boekelder	Joop van de Mosselaar
Pater Hegemans	Bernard Schutten
Antoon Hulshof	Marietje Vos-Lueb
Henk Hulshof	
Henk Krabbenborg	

Overleden zijn : Leo Nienhuis (1975)
                  Theo Hulshof (1982)

Uit de werkgroep getreden: W.Hegeman.

Intussen is de proefdruk voor het Lichtenvoordse dialectwoordenboek gereedgekomen en gecheckt op kleine ongerechtigheden. De verwachting is dat het werk-voorzien van fotomateriaal van de fotoclub Zieuwent- in het voorjaar van 1992 verschijnt.

H.Hulshof

" VROUWE VAN LICHTENVOORDE "

Vele officiële stukken, zoals de goedkeuring tot oprichting van de exportslachterij, dd. 16 juni 1916, beginnen met de aanhef:

"Wij, Wilhelmina, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Princes van Oranje-Nassau enz. enz. enz."

Elk staatsstuk of koninklijk besluit begint zo, zonder dat men weet, wat er achter dat enz. enz. enz. schuil gaat. Vanaf 3 december 1991 behoeft daar geen sprake meer van te zijn. Want namens de gemeente Lichtenvoorde zijn de heren Jhr.R.F.R.M. van Rijckevorsel, burgemeester van Lichtenvoorde en de heren A.J.Vos, voorzitter van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde en de heer P.J.M.Veldman, voorzitter van de Vereniging voor Vreemdelingenverkeer, afdeling Lichtenvoorde getuige geweest van een onthulling van een zeventig wapenschilden, die alle titels en historische bezittingen representeren, die ooit aan leden van het Huis van Oranje-Nassau hebben toebehoord.

Ook de titel "Vrouwe van Lichtenvoorde" komt de koningin toe, zoals blijkt bij akte van 27 december 1776. Hierbij werden de heerlijkheden Borculo en Lichtenvoorde door de poolse vorst Adam Czatoryski en Isabella, vorstin Czartoryska, geboren rijksgravin van Flemming voor f 56.000,- werden verkocht aan prins Willem V van Oranje-Nassau.

Zie hiervoor ook de gemeentegids 1991-1992, pag. 19

In de lijst van titels staan verder in de provincie Gelderland vermeld: Borculo, Bredevoort (Aalten), Bronckhorst (Steenderen) en Wisch (Terborg) in de Achterhoek. 't Loo (Apeldoorn) op de Veluwe en Acquoy (Geldermalsen) en Buren in de Betuwe. Bij de plaats Acquoy voert zij de titel van "Barones" en bij Buren is het "Gravin".

Behalve "Vrouwe", "Barones" en "Gravin" komen ook de volgende titels voor: Vorstin, Hertogin, Markiezin, Vrijvrouwe, Erfvrouwe, Burggravin en Prinses.

Sommige titels zijn in de loop der geschiedenis vervallen, omdat bijvoorbeeld vrouwelijk erfrecht in bepaalde bezittingen niet was toegestaan. (Groothertogdom Luxemburg)

De keurig gerangschikte wapenschilden konden wij bewonderen in het Noorderdwarschip van de Nieuwe Kerk, te Amsterdam. Hier werd in 1814 op 30 maart Koning Willem I plechtig beëdigd en ingehuldigd als koning der Nederlanden. Zo ook in 1840 Willem II, in 1849 Willem III, in 1890 diens echtgenote Emma als regentes, in 1898 Wilhelmina, in 1948 Juliana en tenslotte in 1980 onze huidige koningin Beatrix.

Helaas zijn er nog geen goede fotokaarten van het geheel verkrijgbaar.

Te zien is een verrassende reeks kleurrijke wapenschilden, met centraal de wapens van het Huis Oranje-Nassau, vervaardigd door het echtpaar Jan & Gerda Helders. Leeuwen, gekroond, ongekroond, gaand, staand, klimmend, gewend of in profiel, in diverse kleuren, getongd en genageld, enkel- of dubbelstaartig, links- of rechtskijkend. Hinden, zwaluwen, adelaars, eenden, konijnen, waterplanten en boomsoorten.

Voor Lichtenvoorde is kenmerkend: naast de leeuw uit het wapen van het geslacht Bronckhorst, de burchttoren. De burchttoren, die het vroegere kasteel "Lichtenvoorde" symboliseert.

De officiële onthullingshandeling werd verricht door de burgemeesters van Orange (Zuid-Frankrijk) en Nassau (ten N. van Frankfurt), bijgestaan door de burgemeester van Amsterdam. Voor deze handeling was schijnbaar tevergeefs aangezocht Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Margriet.

Uw ooggetuige, Anton Vos.

STILLE GETUIGEN VAN GODSDIENSTIGE VROOMHEID

door A.J.VOS

1. DE RUINE VAN DE ST. JACOBSKAPEL AAN DE KAPELWEG TE VRAGENDER
2. HET MONUMENT VAN DE KATERSHORST AAN DE OUDE OUDE MAAT TE ZIEUWENT
3. HET MARIAKAPelletJE AAN DE OUDE GROENLOSEWEG TE LIEVELDE
4. HET DEVOTIEKAPelletJE AAN DE POELHUTTERSSSLATDIJK TE LIEVELDE
5. HET MARIAKAPelletJE AAN HET ROLLERSPAD TE ZIEUWENT
6. HET MARIAKAPelletJE AAN DE OUDE RUURLOSEWEG TE ZIEUWENT
7. HET OVERKOEPELDE KRUISBEELD AAN DE HEELWEG TE VRAGENDER
8. HET EERSTE KRUISBEELD AAN DE BOSCHLAAN TE LICHTENVOORDE
9. HET TWEDE KRUIS AAN DE BOSCHLAAN TE LICHTENVOORDE
10. HET KRUISBEELD AAN DE AALTENSEWEG TE LICHTENVOORDE

In deze aflevering van de Periodiek van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde wil ik enig licht doen schijnen over de kruisen enz. in Lichtenvoorde, Vragender en de Katershorst te Zieuwent. In het volgende nummer-(zomer 1992) worden dan de overige kapellen aan de orde gesteld.

De foto's in beide afleveringen zijn welwillend beschikbaar gesteld door de heer V.Wekking te Lichtenvoorde, waarvoor ik mijn dank betuig.

Monumenten, kruisen en Mariakapelletjes langs 's Heren wegen.

Voor de Tweede Wereldoorlog was er slechts één monument, de oude kapelruïne te Vragender en thans zijn er een tiental monumenten, kruisen en Mariakapelletjes in de gemeente Lichtenvoorde. Als paddestoelen verzezen ze na de Tweede Wereldoorlog uit de grond.

De al in 1444 bestaande kapel in Vragender heeft bijna twee eeuwen dienst gedaan als godshuis voor de bewoners van Vragender en omstreken. Tot 1627 voor de rooms-katholieken en van 1627-1648 voor de protestanten. Geleidelijk verviel de kapel tot een ruïne en werd daarmee het oudste monument van de gemeente.

Het jongste monument op het drie-gemeentepunt Lichtenvoorde, Ruurlo, Eibergen bestaande uit een bilzen- kerkprofiel en een plm. 1000 kg. zware zwerfkei, herinnert aan de schuilkerkperiode van 1675-1750, waarin onze voorouders kerkten in de boerderij "De Katershorst". Het monument werd gewijd op Zondag 23 september 1990.

In de periode van 1945-1950 werden binnen onze gemeente nog een viertal kruisen en een viertal Maria-kapelletjes opgericht, zodat het aantal stille getuigen van godsdienstige vroomheid toenam.

In mijn boek:

"Kerkhistorie in het hart van de Achterhoek" lezen we:

-Uit de historie van Harreveld met zijn eeuwenoude kasteel "Harreveld" blijkt dat dit kasteel niet alleen als kerk en pastorie dienst heeft gedaan voor de pastoors Riccius, Morijn, Schutte, van der Huypsch en Berns van 1694-1794, maar dat het tevens 35 jaar lang gold als klooster, noviciaat en klein-seminarie voor priesteropleiding der Franciscanen en daarmee van 1875-1910 veel deed aan "opleiding tot zielzorgers" en dat Harreveld tevens een tiental jaren een strenge kloosterorde huisvesting verschaftte. "Eeuwenlang centrum van pastorale zorg en geestelijke activiteiten" is daarmee niet overdreven.-

DE RUINE VAN DE ST.JACOBSKAPEL TE VRAGENDER

De ligging van de ruïne kan het best omschreven worden als gelegen op de hoek Kapelweg bij de kruising met de Pastoor Scheepersstraat, even ten Noorden buiten de kom van Vragender.

DE EERSTE OORKONDE OVER DE KAPEL VAN VRAGENDER

In het jaar Onzes Heren...1444 op het feest van St.Severinus sloten wij, Otto heer te Bronkhorst en te Borculo met de heer Wessel van den Cruce, pastoor te Groenlo een overeenkomst aangaande de renten van de kapel te Vragender en de giften en ander goed, dat daarvan komt of mag komen op de voorwaarden: dat al die renten en giften, die bestaan of later mogen komen, besteed worden voor de priester, die elke week in de kapel te Vragender drie Missen zal lezen, namelijk op woensdag, op zaterdag de Mis van onze Lieve Vrouw en op zondag; de heer Wessel, zijn opvolgers en de kerk van Groenlo behouden hun rechten, dat wil zeggen, dat de inwoners van Vragender de kerk van Groenlo zullen bezoeken om er te houden de vier hoogtijden, de vier zieldagen, en het feest van hun patroon St.Calixtus te vieren. Hun kinderen daar te laten dopen, hun vrouwen om daar de kerkgang te doen. Hun doden daar ter aarde te bestellen en lijkdiens te houden, zoals zulke bepalingen gewoonlijk zijn en niet anders.

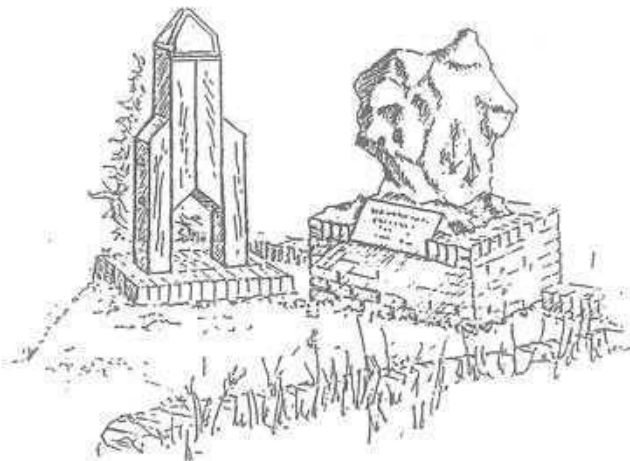
NB. Ook voor 1444 heeft men in de kapel reeds kerkdienst gehouden. De tekst van de overeenkomst geeft te kennen, dat de pastoor van Groenlo jaarlijks daardoor inkomsten trok. Maar in plaats van die onregelmatige dienst werd in 1444 een vaste dienst ingevoerd, die ook later eens ongeregeld werd vervuld. De overlevering van Vragender weet nog, dat er van het (klooster) Schaer naar de kapel een voetpad liep en vermoedelijk trok dan de vicarus van de kapel met het kruis voorop als in processie naar Groenlo.

Ruïne van de St. Jakobskapel te Vragender

HET MONUMENT VAN DE KATERSHORST AAN DE OUDE MAAT TE ZIEUWENT

monument

"DE KATERSHORST"

op de leespaal

40 meter achter deze gedenksteen
werd 75 jaar de H.Mis gelezen.
"Schuilkerk"-De Katershorst.

Pastors waren

H.Silvolt 1675-1694

S.Riccius 1694-1702

J.J.Morein 1702-1722

G.B.Schutte 1722-175

O.H.K.V.Zuwent

Op de gedenksteen

HIER WERD IN HET GEHEIM GEKERKT

EN HET GELOOF VERSIERKT

"DE KATERSHORST"

1675-1750

Zowel het hilsen-kerkprofiel als de ca
1000 kg. zware zwerkei zijn geplaatst op
een driehoek-platform, symboliserend het
nabijgelegen drie-gemeenten-punt van Ruur-
lo-Eibergen en Lichtenvoorde

Monument "de Katershorst" te Zieuwent

HET EERSTE KRUIS AAN DE BOSCHLAAN

Op het puntje, waar de Boschlaan en de Rouwhorsterdijk elkaar ontmoeten, staat een groot stevig stenen kruis met een levensgroot corpus van de gestorven Christus, aangebracht op een van keien gemetseld voetstuk.

Zelfs het naambordje met de letters I.N.R.I., dat wil zeggen: Jezus van Nazareth, Koning der Joden, ontbreekt niet.

Volgens omwonenden moet dit kruisbeeld vlak na de oorlog zijn opgericht, pak weg 1946. Op aandringen van de toenmalige kapelaan van de Bonifatius-parochie te Lichtenvoorde, pater Hildebertus Saes (1944-1953).

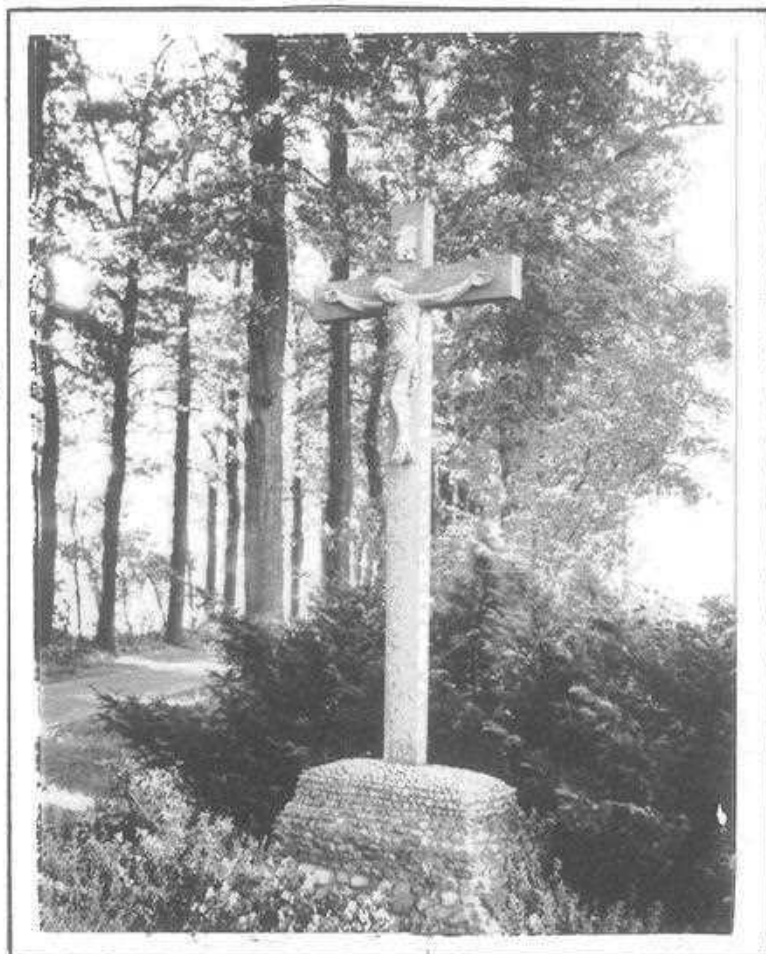
Het stukje grond, waarop het kruis geplaatst werd behoorde toe aan de gemeente, maar er moesten wel een paar eiken van de familie van van Basten Batenburg voor wijken.

De motivatie had ook hier, zoals elders, te maken met een dankbetuiging voor de bevrijding en het gespaard gebleven zijn voor de verwoesting van de oorlog. En wellicht ook het feit, dat pater Saes stamde uit het Limburgse, waar kapellen en kruisbeelden langs de wegen heel gewoon zijn. Misschien vond hij het wel passend in het tweede deel van de "katholieke enclave Groenlo-Lichtenvoorde".

Zonder kleerscheuren is het beeld er niet afgekomen, want ruim 20 jaar later. Zo weet de familie A.Harbers, Gols in de volksmond, die het stukje grond onderhoudt, te vertellen dat het corpus vervangen is door een nieuw corpus van plm. f 370,- anno 1968.

Vanaf die tijd houdt mevr. Harbers het spaarbankboekje bij, waarop de giften ten bate van het onderhoud van het kruisbeeld en het perkje er omheen vermeld staan.

*Groot Kruis aan
de Boschlaan
te Lichtenvoorde*

HET TWEEDE KRUIS AAN DE BOSCHLAAN

Nu we het toch hebben over kruisen en de Boschlaan kan meteen vermeld worden, dat er nog een tweede (kaal) kruis is een paar kilometers verderop. De plaatsaanduiding kan omschreven worden als het kruispunt in de Hemmele, op de kruising van de Boschlaan en de Hemmeledijk, aan de Lieveldese kant, bij Onstenk of Kaaster-Dorus alias Theodorus ten Have.

Bij de oprichting en inzegening van het kruisbeeld op zondag 13 april 1947 was aanvankelijk het daar geplaatste kruis voorzien van een corpus. Aanstichter was de toenmalige meergenoemde kapelaan van Lichtenvoorde, pater Saes, afkomstig uit het zuidelijke Limburg.

Met rijtuigen waren de burgemeester en de paters uit Lichtenvoorde opgehaald, zo weet de familie Onstenk zich nog goed te herinneren. De toenmalige pastoor Goossen verrichtte de inwijding.

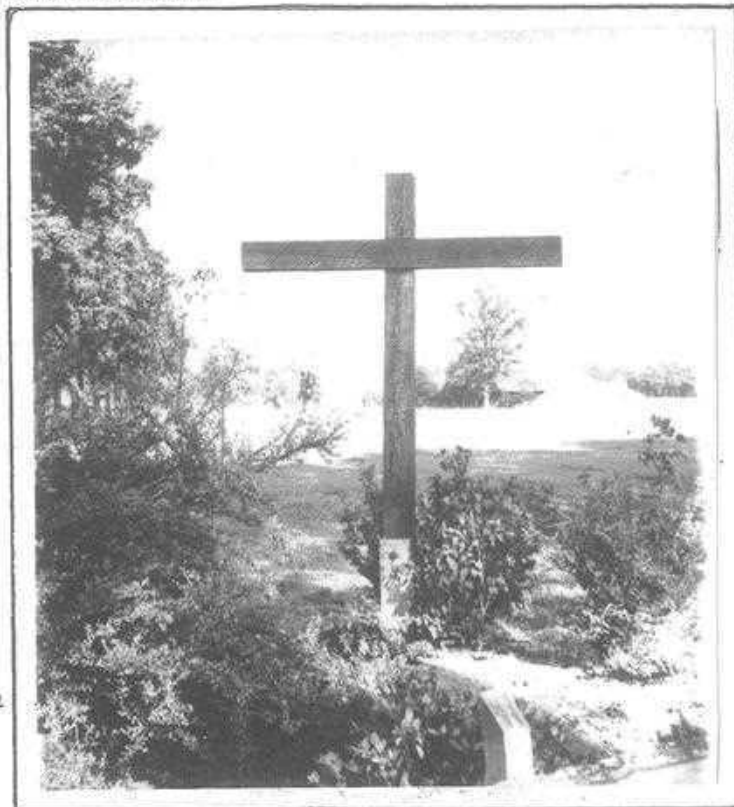
De verzorging van het prieltje met kruisbeeld was in handen van de schuin tegenover liggende boerderij van de familie ten Have, Kaaster-Dorus.

Een dertig/vijf en dertig jaar later was het kruisbeeld bouwvallig geworden- O.L.Heer had al één arm van de zijbalk losgerukt-én gelijk aan Jozef van Arimathea besloot Kaaster-Dorus zelf het het kruis naar beneden te halen en Hem van het kruis af te halen. Zo werd kruis en beeld gescheiden.

De buren, met name de familie Onstenk, wonend op een 300 meter van het kruis gelegen boerderij aan de Hemmeledijk staken na enige tijd de koppen bij elkaar en besloten toen opnieuw een "kruis" op te richten en geld daarvoor in te zamelen.

Het kruis kwam er, maar deze keer zonder corpus erop, dat zou te duur zijn geworden, Toch dient het kale kruis nog als een soort wegwijzer om aan te duiden, waar men moet afslaan om in de "Hemmele" of de hemel te komen.

Of iedereen deze dubbele betekenis erin ziet weet ik niet. Maar uit pieteit voor de oorspronkelijke schenker van het stukje grond voor deze bestemming, de heer Kools Bennad, is het een eer, dat het kruis er thans nog steeds staat en wordt onderhouden sinds een tiental jaren door de familie Onstenk.

*Kruis aan de Boschlaan
te Lichtenvoorde*

HET OVERKAPTE KRUISBEELD AAN DE AALTENSEWEG

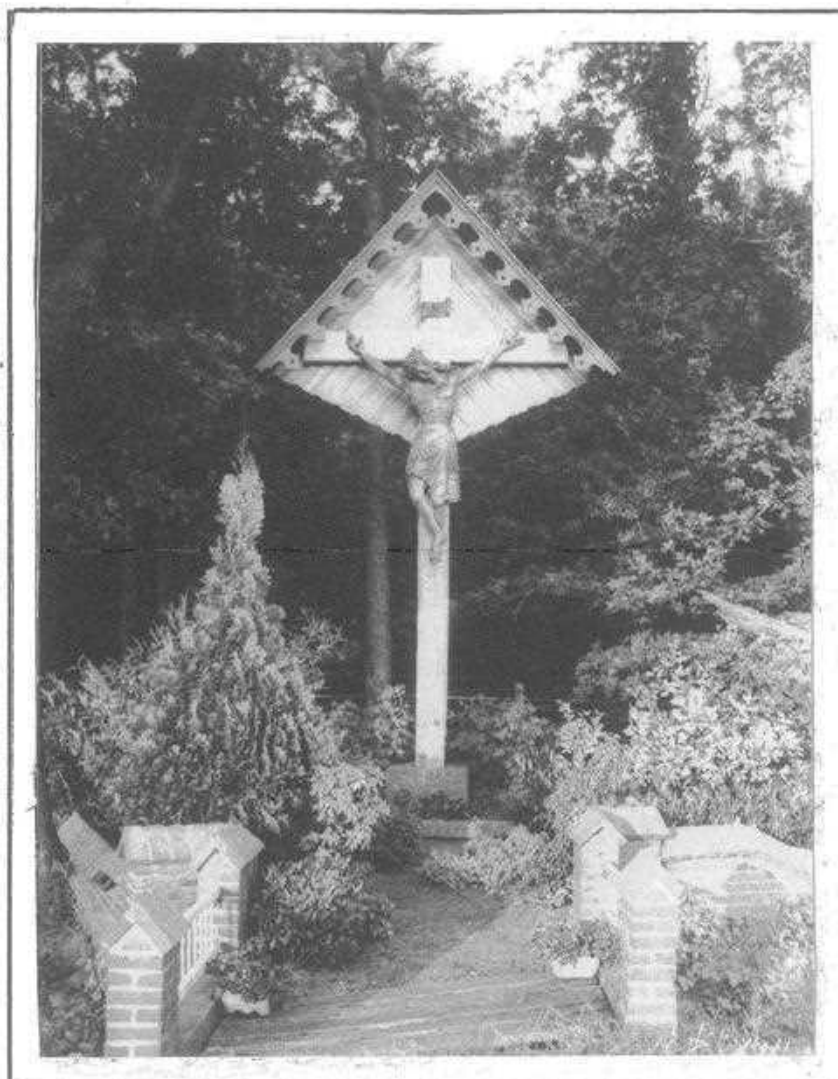
Behalve aan de uitvalsweg van Lichtenvoorde naar Ruurlo aan de vroegere Bedelaarsdijk vond pater Saes het schijnbaar ook nodig een kruisbeeld te plaatsen aan de uitvalsweg van Lichtenvoorde naar Aalten.

Op vrijdag- bij uitstek geschikt om een kruisbeeld op te richten- van het jaar Onzes Heren 1947 heeft de plaatsing en wijding plaatsgevonden. Op een konsoletje staat het metershoge houten kruisbeeld met -(nu)- een afgebladerd levensgroot bruin corpus op een felgele rechtstaande kruisbalk, onder een licht-blauw verschoten afdakje of overkapping. Ook is er een I.N.R.I. plaatje aangebracht.

Volgens de bewoners van de tegenoverliggende woning, de familie J.M.Rensing, Aaltenseweg 86, mag er wel eens enige zorg besteed worden aan het onderhoud van het kruisbeeld door de parochie, wiens eer het moet aangaan. En die wellicht ook de huurder of eigenaar is van het stukje grond en het kruisbeeld.

Typerend staat het kruisbeeld op de kruising Aaltenseweg en een niet met naam genoemde zgn. "nieuwe weg", die uitkomt op de Vragenderweg. Aan de voorkant bevindt zich een laag gemetseld muurtje en een houten toegangsvlondertje over de sloot. Van achteren wordt het kruisbeeld gestut door een ijzeren buis. Het geheel steekt kleurrijk af tegen de hoge eiken van het bos van de schoenfabrikant Sterenburg. Een zitbank aan de "nieuwe weg" biedt een rustmogelijkheid.

*Kruisbeeld aan de Aaltenseweg
te Lichtenvoorde*

VITRINE MET BODEMVONDSTEN IN
OPENBARE BIBLIOTHEEK LICHTENVOORDE

De Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde is in maart 1990 opgericht, als onderdeel van de Vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde. In amper anderhalf jaar tijd zijn er al een aantal activiteiten door deze A. W. L. ondernomen. Tijdens deze opgravingen is er een breed scala aan vondsten aan het daglicht gekomen. Deze vondsten zijn gedocumenteerd en eventueel gerestaureerd. De resultaten van dit "graven naar het verleden" zijn (en worden) gepubliceerd in de Periodiek van de Vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde.

Al met al hebben de inspanningen van de werkgroep de geschiedenis van Lichtenvoorde wat verder uitgediept en in ieder geval aanschouwelijker gemaakt.

De vondsten lagen tot voor kort opgeslagen op zolder. Een van de doelstellingen van de A.W.L. is de resultaten van de opgravingen aan een zo breed mogelijk publiek bekend te maken. Iedereen is toch in meerdere of mindere mate geïnteresseerd in de geschiedenis van zijn eigen woonplaats.

Het streven was dus de vondsten voor iedereen toegankelijk te maken. Onze gedachten gingen uit naar een vitrine in een openbaar gebouw. De Openbare Bibliotheek Lichtenvoorde heeft zich bereid verklaard voor dit doel wat ruimte voor een vitrine beschikbaar te stellen. De bibliotheek is hiervoor een ideale ruimte, omdat hier dagelijks veel mensen komen van zeer uiteenlopende leeftijd.

De Rabobank Lichtenvoorde; Hulshof Herwalt B.V.; Hulshof Vleeswaren B.V. Makelaardij Steentjes en Dusseldorp B.V. werden bereid gevonden de vitrine te sponsoren. De Vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde vulde het bedrag aan, zodat de vitrine gerealiseerd kon worden.

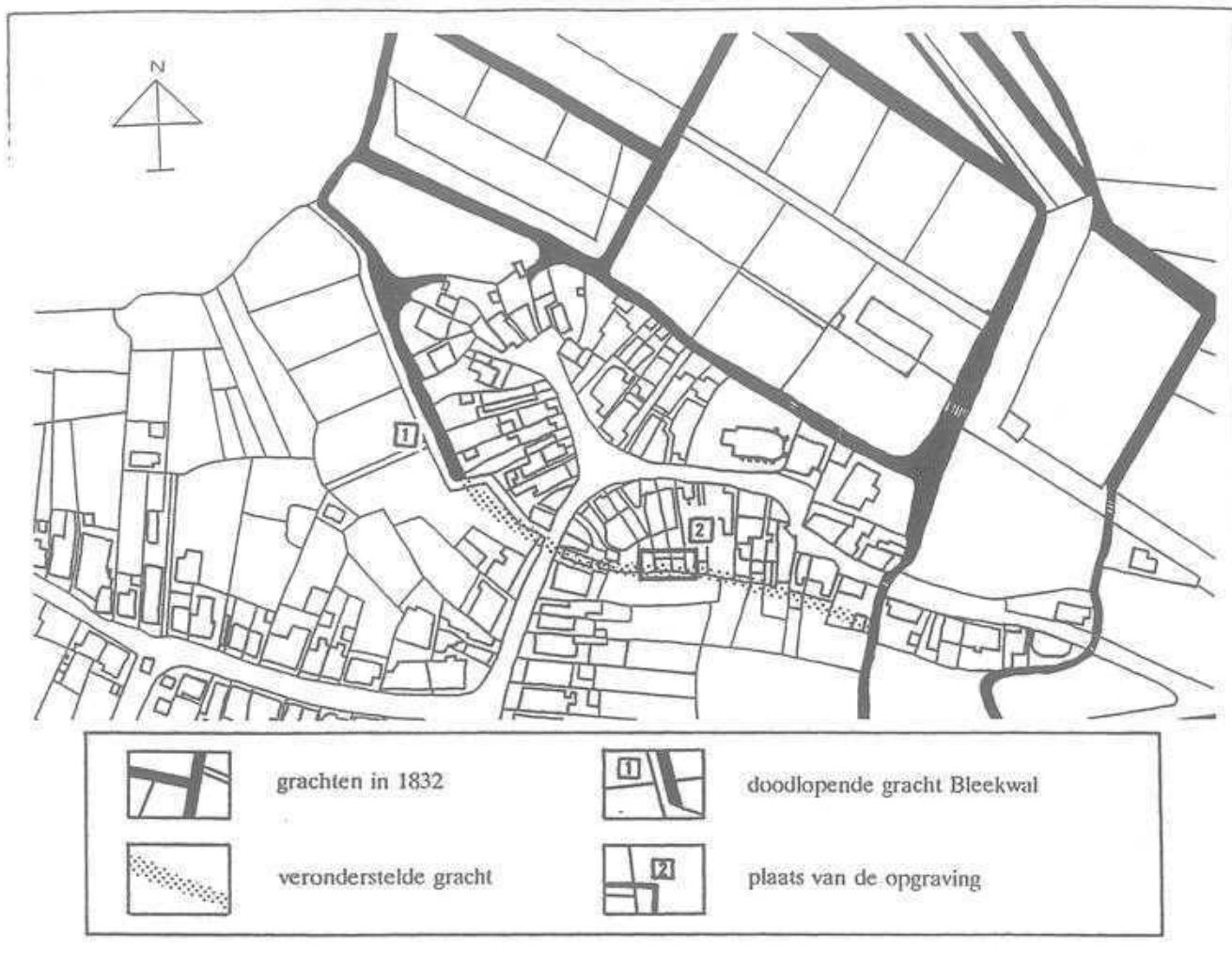
Op 29 augustus 1991 is de vitrine feestelijk in gebruik genomen. Hierbij zijn een aantal personen en instanties uitgenodigd, die bijgedragen hebben tot de realisatie van de vitrine: de sponsors, het bestuur van de Openbare Bibliotheek Lichtenvoorde en de Vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde en de eigenaren van de grond bij wie tot nu toe opgegraven is. De vitrine laat de mooiste vondsten, gedaan door de A.W.L., zien. De voorwerpen zijn voorzien van begeleidende tekst en uitleg. Het ligt in de bedoeling de expositie zo actueel mogelijk te houden; de vondsten van toekomstige opgravingen zullen zo snel mogelijk tentoongesteld worden.

Al met al zou je kunnen stellen, dat Lichtenvoorde met deze permanente vitrine een historisch plekje rijker is geworden.

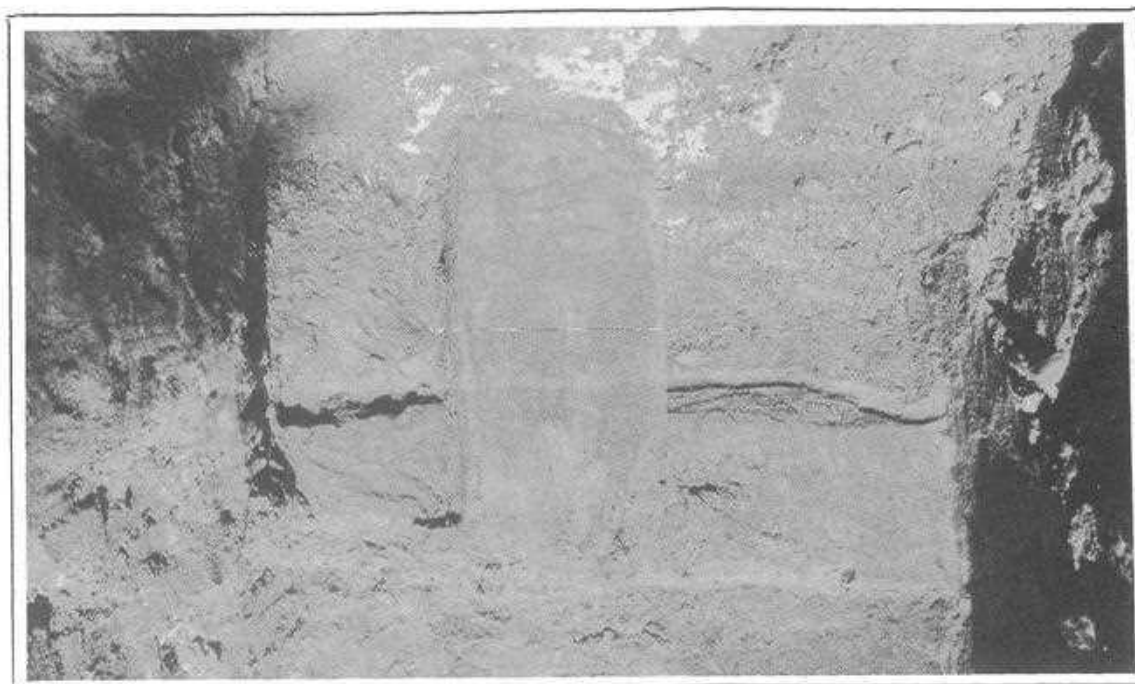
OPGRAVINGSACTIVITEITEN A.W.L. 1991

- * Januari 1991 Opgraving waterput Rentenierstraat 4
- * Maart-mei 1991 Opgraving gracht Rentenierstraat 4
- * Oktober 1991 Opgraving fundering Johanneskerk
- * November 1991 Opgraving Richtershagen 11

Het verslag van de Opgraving Gracht Rentenierstraat 4 vindt U in deze periodiek. De andere opgravingen zullen te zijner tijd beschreven worden.

afb. 1
Detail van de bijgewerkte kadastrale minuut uit 1832

afb. 2
Ren. 4. Put I, 13 april 1991
Een deel van de beschouwing.

ARCHEOLOGIE IN LICHTENVOORDE

OPGRAVING RENTENIERSTRAAT 4

1. LICHTENVOORDE: EEN DORP MET STADSE ALLURES

De kadastrale minuut uit 1832, de eerste nauwkeurige kaart van Lichten-voor-voor, vormt eigenlijk de aanleiding tot de opgraving aan de Rentenier-straat 4 (zie afb.1).

Op deze kaart blijkt dat de bebouwing vooral geconcentreerd is rond de huidige Varkensmarkt, de oude kern van Lichtenvoor-voor. De bebouwing in dit gebied is intensief, maar gaat vrij abrupt over in veel dunner be- bouwde percelen.

Van groot belang is het stukje doodlopende gracht, ter hoogte van de huidige Bleekwal. De percelen aan dit gedeelte van de gracht staan haaks op deze gracht. Dat is ook het geval met de gronden, die grenzen aan het kasteel.

Naar aanleiding van deze opvallende zaken op de kadastrale minuut van 1832, ontstond het idee, dat er een gracht om de nederzetting Lichten-voor-voor moet hebben gelopen.

- Een gracht had een verdedigende functie. Het moest een nederzetting beschermen tegen "ongenode gasten". Geen enkele zin heeft een dood- lopende gracht bij de Bleekwal in dit opzicht.
- De intensieve bebouwing rond de Varkensmarkt. De percelen zijn behoor- lijk volgebouwd. Voorbij de veronderstelde gracht om de oude nederzet- ting zijn de percelen veel groter en veel minder intensief bebouwd. In roerige tijden was het van groot belang binnen de grachten te wonen. Daarom woonden er veel mensen op een beperkte ruimte. De burgers wa- ren binnen de grachten veel veiliger dan in een "open" dorp.
- De gronden, die grenzen aan de gracht, staan daar haaks op. Al is de gracht op de kadastrale minuut gedempt, toch is het verdere verloop redelijk te volgen; de perceelscheidingen aan de Rentenierstraat geven de loop van de gracht nog aan.

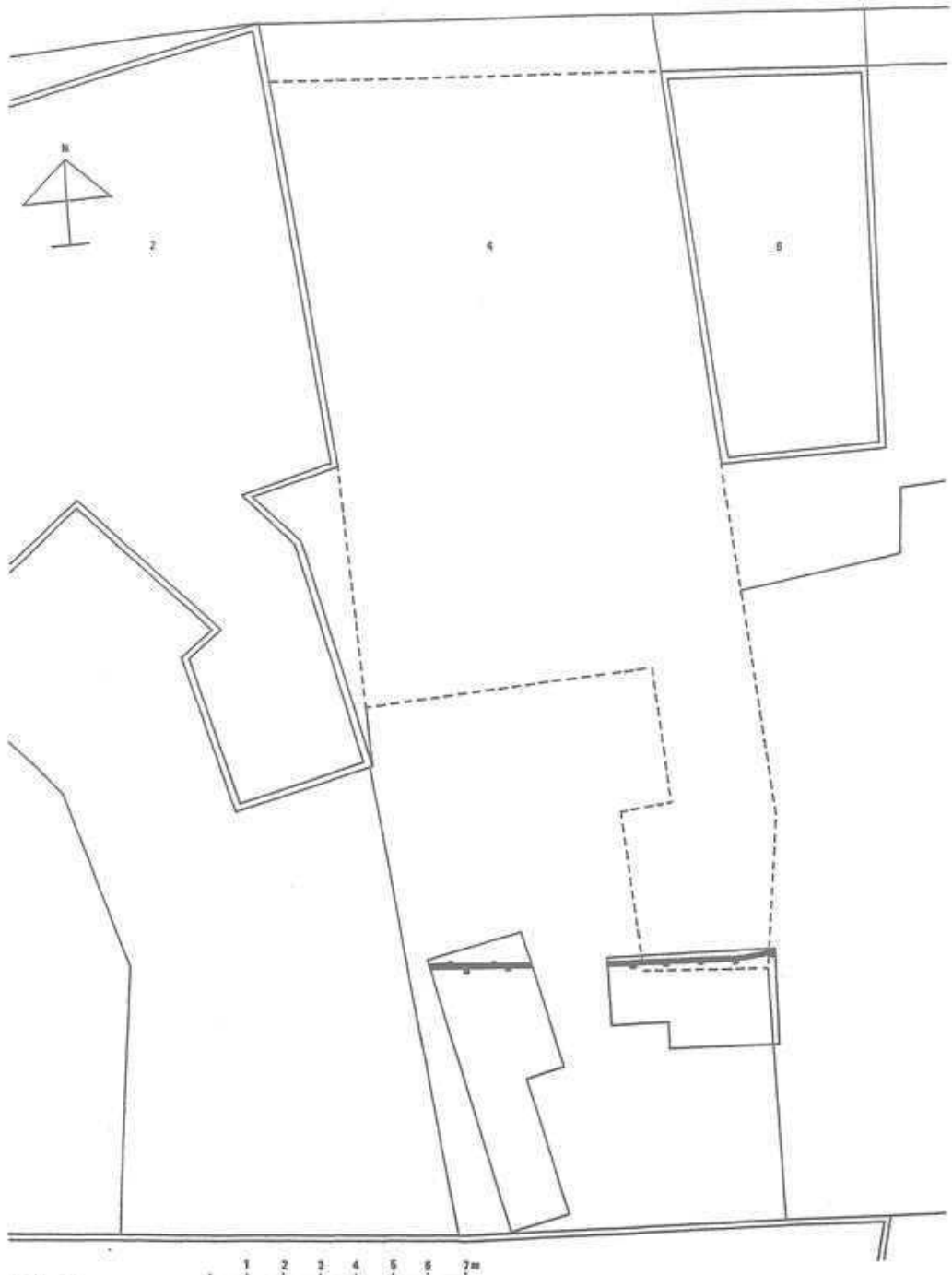
De kaart met daarop de veronderstelde gracht om Lichtenvoor-voor ging de map in, om weer te voorschijn gehaald te worden, toen bekend werd, dat het pand aan de Rentenierstraat 4 gesloopt zou worden. Nu kregen we de ge- legenheid de theorie aan de praktijk te toetsen door de veronderstelde gracht archeologisch aan te tonen.

2. OPGRAVING GRACHT RENTENIERSTRAAT 4

30 maart, 4/6/10/13 april, 7 mei 1991

Toen bekend werd, dat het pand aan de Rentenierstraat 4 gesloopt zou worden, heeft de A.W.L. contact gezocht met de eigenaar van het pand om toestemming te vragen voor een opgraving.

Na toestemming van de eigenaar en de provinciaal archeoloog van Gelder- land, zijn we zaterdag 30 maart van start gegaan met de opgraving. Er is een 8 meter lange en 2 meter brede put uitgezet. In het gedeelte dat het dichtst bij het woonhuis is gelegen wordt op ongeveer 1.30 meter diepte een beschoeiing aangetroffen. Op die diepte treffen we een bijna 1 meter dikke bruin-zwarte laag aan. Gezien de samenstelling van deze laag, het aantreffen van vergankelijk materiaal hierin en de gevonden beschoeiing, is hiermee het bewijs geleverd, dat hier inderdaad de gracht gelopen heeft.

af. 3

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP LICHTENVOORDE	
OVERZICHTSKAART	
opgraving gracht Rentenierstraat 4 maart/april/mei 1991	
	bestaande bebouwing
	voormalige bebouwing
	opgravingsputten met beschoeiing

De beschoeiing, het grachtprofiel en de vondsten zijn getekend en ingemeten om later tot verantwoorde interpretatie te komen (zie afb. 4). Op zaterdag 13 april moet de put in verband met de sloopwerkzaamheden worden dichtgegooid. Vooraf wordt de put 1 meter verbreed. Dit gebeurt op de plek, waar de beschoeiing is aangetroffen en waarin de meeste en opzienbarende vondsten zijn gedaan. Ook nu wordt de beschoeiing aangetroffen (zie afb. 2). Na overleg met bouwbedrijf Bussman uit Winterswijk kunnen we gedaan krijgen dat de grond op de plaats van de gracht afgegraven wordt op 1.30 meter. Hierdoor komt de grachtbodem direct aan de oppervlakte. Door deze medewerking worden we in de gelegenheid gesteld om in de avonduren van 7 mei nog ongeveer 12 vierkante meter grachtbodem te onderzoeken. Opnieuw wordt de beschoeiing aangetroffen en ingemeten. In totaal is ongeveer 32 vierkante meter van de gracht aan de Rentenierstraat 4 door de Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde onderzocht (zie afb. 3).

De volgende dag wordt het resterende deel van de gracht (toch nog ongeveer 35 vierkante meter) machinaal verwijderd en afgevoerd. Binnen zeer korte tijd verrijst op deze plek een winkelpand.

Weinig mensen zullen beseffen, dat onder de kleedhokjes van deze confectioneerszaak de oude gracht zich bevindt, die om onze woonplaats liep.

3. DE VONDSTEN

In de bijna 1 meter dikke grachtvulling is een grote hoeveelheid vondsten gedaan. De gracht moet door de bewoners van de aangrenzende percelen als vuilnisbak zijn gebruikt. Wanneer er bijvoorbeeld een bord in de keuken kapot viel, werden de scherven bij elkaar geveegd en in de gracht achter het huis gegooid. Op deze manier is, tijdens de opgraving van die gracht, de kans groot dat meerdere scherven van een voorwerp gevonden worden. Verder heeft een grachtvulling een conserverende werking. Dat betekent dat vergankelijke materialen, zoals hout, bot, leer en metaal bewaard blijven door het natte, zure milieu, dat in de grachtbodem heerst. Voor de interpretatie van de vondsten zijn we twee keer naar de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (R.O.B.) in Amersfoort geweest. Hier hebben de deskundigen zich gebogen over de Lichtenvoordse vondsten. Waar nodig hebben zij voor de conservering zorggedragen. Daarnaast mochten we gebruik maken van de uitgebreide bibliotheek van de R.O.B.

De vondsten zijn in groepen ondergebracht en worden hierna behandeld:

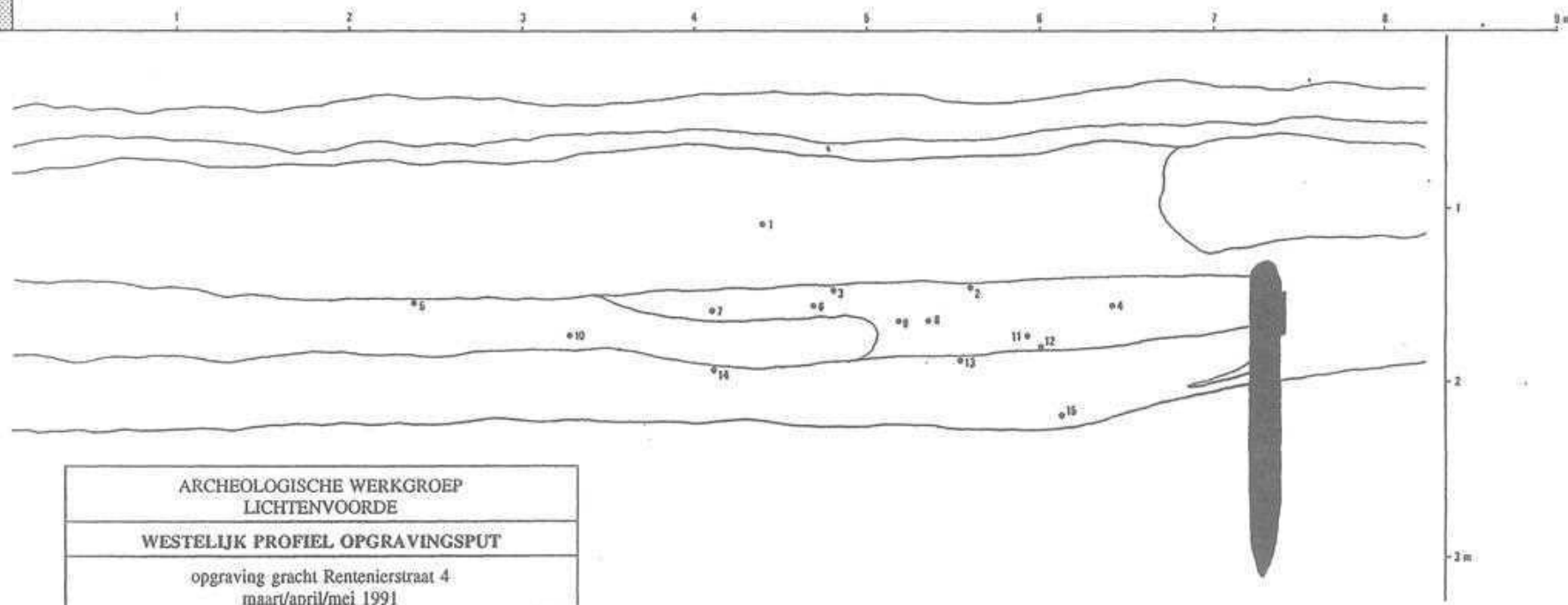
3.1. Steengoed

Steengoed is een benaming voor aardewerk, dat door een hoge baktemperatuur (1000°C) waterdicht wordt. In de 14e en 15e eeuw komt het steengoed vooral uit Siegburg. Daarna komen productiecentra als Raeren (bij Aken), Frechen (bij Keulen), en Westerwald op.

Steengoed maakt maar een klein gedeelte uit van de vondsten aangetroffen in de gracht. Een paar scherven behoren tot het vroege steengoed en zijn vermoedelijk afkomstig uit Siegburg. Deze scherven bevinden zich onderin de grachtvulling, samen met enkele scherven van grijsbakkend aardewerk. Deze oudste vondsten uit de gracht kunnen in de 15e eeuw geplaatst worden.

Op 1.46 meter onder het maaiveld wordt een prachtig versierde steengoedscherf van een kan aangetroffen (zie afb. 5). Naast een versiering op de hals, bestaande uit kopjes en hartjes, valt vooral het reliëfstempel op de buik van de kan op. Van deze kan werden tijdens de opgraving meerdere passende scherven gevonden. Het stempel blijkt een wapen voor te stellen. Uit archiefonderzoek blijkt dit soort kannen vooral in de periode 1590 tot 1610 te zijn gemaakt. Exact hetzelfde wapen werd gevonden op een vergelijkbare kan. Deze kan is gedateerd en ze draagt het jaartal 1594. Het wapen blijkt toe te behoren aan de maker van de kan: de bekende pot-

RAANGRENZENDE BEBOUWING

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP LICHTENVOORDE	
WESTELIJK PROFIEL OPGRAVINGSPUT	
opgraving gracht Rentenierstraat 4 maart/april/mei 1991	
1. 2 voorraadpotten	9. kinderschoen
2. kogelhangslot	10. schoen I
3. liard 1598-1624	11. kan Raeren
4. bord (afb. 11)	12. houten nap
5. knoopje	13. bronzen grape
6. schoen II	14. houten ornament
7. schoen III	15. blauw-grijze scherven
8. Clivia 1697	

afb. 4

afb. 4.

tenbakker uit Raeren, Merten Mennicken. Het gebeurt met aardewerkscherven maar heel zelden, dat de maker van een voorwerp te achterhalen is. Ten slotte moet nog een scherf genoemd worden met daarop een leeuw in reliëfversiering. Aan de Assenstraat in Deventer is een pispot opgegraven met dezelfde versiering. Deze is in de eerste helft van de 18e eeuw gedateerd en is waarschijnlijk afkomstig uit Westerwald.

3.2. Grijsbakkend aardewerk (blauw-grijs)

Grijsbakkend aardewerk is van dezelfde kleisoort gemaakt als roodbakkend aardewerk. De grijze kleur wordt verkregen door weinig zuurstof toe te voegen aan het eind van het bakproces. Vaak zijn voorwerpen van dit soort aardewerk gemaakt om vloeistoffen te bevatten. Grijsbakkend aardewerk is meestal onversierd en nooit geglazuurd.

Grijsbakkend aardewerk is alleen onderin de grachtvulling gevonden op ongeveer 2.20 meter onder het maaiveld. Het behoort met het vroege steengoed tot de oudste vondsten die aangetroffen zijn. De meeste scherven kunnen in de 15e eeuw geplaatst worden. Een aanzienlijke scherf van een kom hoort in het begin van de 15e eeuw thuis.

3.3. Roodbakkend aardewerk

Roodbakkend aardewerk is gebakken met toevoeging van veel zuurstof. Het is typisch lokale waar; elke nederzetting van enige betekenis had wel één of meerdere pottenbakkers. Zij produceerden voornamelijk roodbakkend aardewerk. Vaak werden de voorwerpen voorzien van loodglazuur. Ander, luxer aardewerk werd geïmporteerd, zoals bijvoorbeeld roodbakkend aardewerk met slibversiering. Het roodbakkend aardewerk werd zowel in de keuken als op tafel gebruikt. Er bestaat een grote vormenrijkdom. De opgraving aan de Rentenierstraat heeft een enorme hoeveelheid roodbakkend aardewerk opgeleverd. In put I bestaat 85% van de vondsten uit dit soort aardewerk.

In put II is dit percentage zelfs 90%.

We hebben de volgende onderverdeling gemaakt:

*Roodbakkend ongeglazuurd

Dit is het goedkoopste aardewerk. Het is vaak van slechte kwaliteit. Er zijn scherven gevonden van voorraadpotten en kommen. Eén voorraadkom kon voor een groot gedeelte worden samengesteld en gedateerd worden in de 16e eeuw.

*Roodbakkend geglazuurd

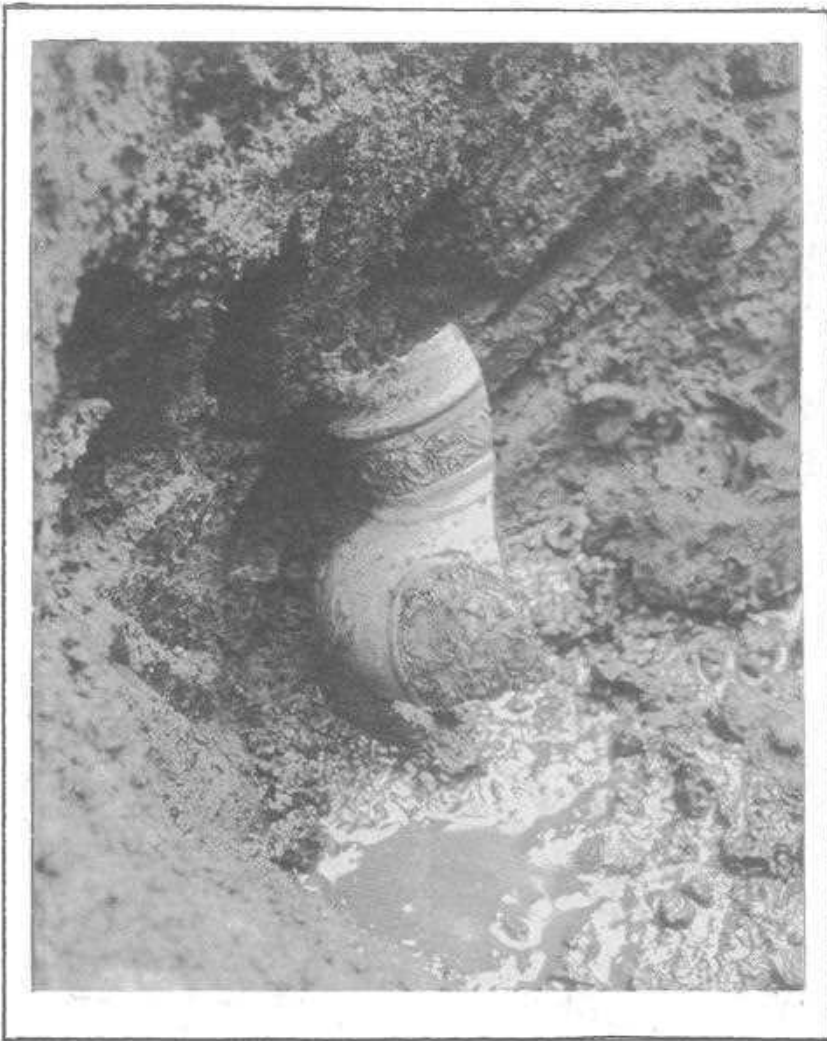
Verreweg het meeste roodbakkend aardewerk is voorzien van een loodglazuur. Sommige scherven zijn voorzien van een groene koperglazuur. Op 1.10 meter diepte zijn twee grote voorraadpotten gevonden. Ze lagen dus niet in de grachtvulling, maar zijn waarschijnlijk in de grond gekomen tijdens het dempen van de gracht. Het baksel is van slechte kwaliteit en het glazuur aan de binnenzijde is slechts sporadisch aanwezig. Ze stammen waarschijnlijk uit de 18e eeuw.

Er zijn veel scherven aangetroffen van grappen (kookpotten op drie pootjes). Hieronder bevinden zich exemplaren van zeer uiteenlopende grootte, maar geen van alle is enigszins compleet aangetroffen.

Fragmenten van een zogenaamde steelgrape kunnen worden gedateerd in de 16e eeuw.

*Roodbakkend slibversiering

Dit is het duurdere, vaak geïmporteerde, roodbakkend aardewerk. De producten zijn versierd met gele slib. Geregeld komt ook de kleur groen in de decoratie voor. Restanten van dit luxe aardewerk zijn vooral gevonden in put II. (zie afb. 6). Tijdens het onderzoeken van de grachtbodem in deze put zijn fragmenten gevonden van tenminste 1 vergiet, 5 (pap)kommen en 21

afk. 5
Ren. 4 put I 6 april 1991
De kan uit Raeren "in situ".
Zoals de scherf in de grond
is aangetroffen.

afk. 6
Ren. 4 Put II.7 mei 1991
Een van de vele scherven
met sliksversiering komt
aan het licht.
De scherf blijkt een onder-
deel te zijn van een bord.
Zie afk. 12.

borden. Uit Je 159 scherven met slibversiering zijn een aantal bijna complete voorwerpen gereconstrueerd.

Twee papkommen met twee horizontale oren, standring en een mooie slibversiering zijn bekend uit het einde van de 16e en het begin van de 17e eeuw. Het zijn waarschijnlijk Duitse importprodukten. Drie borden zijn, op een paar scherven na, compleet. Twee hiervan zijn voorzien van een standring en horen, qua vorm en versiering, thuis bij het zogenaamde Wezeraardewerk. Het zijn kwalitatief goede produkten, die rijk voorzien zijn van meerkleurige slibversiering. Het waren ongetwijfeld pronkstukken in een huishouden. Lang niet iedereen kon zich dit aardewerk veroorloven (zie afb.11 en 12).

Het derde bord is voorzien van groenige glazuur en is versierd met gele slib. Het heeft een golvende rand. Hoogstwaarschijnlijk is dit ook een Duits produkt (zie afb.13). De drie borden horen thuis in het begin van de 17e eeuw.

3.4. "Ander aardewerk"

Er zijn andere soorten aardewerk tijdens de opgraving aangetroffen. Maar daarvan zijn maar een beperkt aantal scherven gevonden. Er zijn wat scherven van witbakkend aardewerk met koperglazuur gevonden, vermoedelijk van een grape. Daarnaast zijn wat majolicascherven en fragmenten van Delfts aardewerk (faïence) gevonden. Er is zo weinig van gevonden, dat er niet meer van gezegd mag worden dan dat het vermoedelijk om 17e eeuwse materiaal gaat.

3.5 Glas

Naast een aantal kleine scherfjes van vensterglas en drinkbekers is in put II een behoorlijk grote glasscherf aan het licht gekomen. Het blijkt de bodem van een ijsglas te zijn. Deze naam heeft dit type glas te danken aan der aparte structuur van de buitenwand. Een overeenkomstige beker is in een Deventer beerput gevonden. Ons ijsglas hoort in het eind van de 16e eeuw thuis. Er werd bier uit gedronken.

3.6. Metaal

* Munten

In put I is op 1.65 meter diepte een koperen munt gevonden met het opschrift "DVC CLIVIAE 1697". Het is een duit 'geslagen door de heren van Kleef'. In put II is ook een koperen munt gevonden. Het is een koperen liard of oord van Brabant, geslagen tijdens de regering van Albert en Isabella, de Spaans/Oostenrijkse aartshertogen. (1598-1624)

* Lakenloodje

Een lakenloodje is een loden zegeltje waarmee de kwaliteit en/of de lengte van de stof (het laken) werd aangegeven. Het was een soort garantiebewijs voor de koper. Op het door ons gevonden loodje staat aan de ene kant een handje afgebeeld met de initialen "PP" en aan de andere kant het getal 22, wat waarschijnlijk de lengte van de stof aangeeft. Het lakenloodje hoort thuis in de 17e eeuw.

* Geelkoperen knoopje

Op 1.55 meter diepte is in put I een geelkoperen knoopje gevonden. Vergelijkbare knoopjes gevonden in Amsterdam worden geplaatst in de eerste helft van de 17e eeuw.

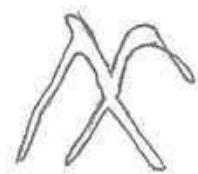
* Fragment knijpschaar

Met de metaaldetector is in put II een blad van een knijpschaar aange-

Ren. 4, Put I, 6 april 1991
Zo treffen we de bronzen
grape, op 1.86 m. onder

afb. 7
Ren. 4, Put I, 6 april 1991
Zo treffen we de bronzen
grape, op 1.86 m. onder
het maaiveld, in de
grachtzulling aan.

Het huismerk

afb. 8
Een van de foto's gemaakt door de R.O.B.

troffen. Dit is een wat primitieve schaar: door in de greep te knijpen, schaven de scherpe bladen langs elkaar. Vergelijkbare knijpscharen uit Amsterdam worden gedateerd in de 15e /16e eeuw.

* Bronzen grape

Op Zaterdag 6 april 1991, om kwart over 2 's middags komt de meest opzienbarende vondst uit de grachtvulling aan het licht. Met de metaaldetector wordt in de wand van put I op 1.86 meter diepte een nagenoeg gave bronzen grape gevonden (zie afb. 7). De bronzen kookketel staat op 3 gestileerde klauwpoten. Eén van de poten is waarschijnlijk al tijdens het gebruik gedeeltelijk (ca 1 cm) afgebroken. Dit is de enige beschadiging. De kookpot is in zijn geheel gegoten, is 24.5 cm hoog, heeft een diameter van 21.5 cm en een gewicht van meer dan 3.5 kilo. De gietnaad is duidelijk zichtbaar. Bij één van de hoekige oren is een huismerk aangebracht. Dit is een soort handtekening van de bronsgieter. Het is waarschijnlijk een Nederlands produkt. Qua vorm en grootte is onze grape te vergelijken met een bronzen kookketel die opgegraven is bij St. Andries en te bezichtigen is in het Muiderslot. Ook landelijk is er belangstelling voor deze vondst. Door deskundigen van de R.O.B. is de grape beschreven en gefotografeerd (zie afb. 8).

Metalen keukengerei, zo blijkt uit literatuuronderzoek, met name van tin en brons, wordt maar zelden in vondstcomplexen aangetroffen. Was het kapot dan werd het nog vaak gerepareerd ('de ketellapper'). Ook wanneer de kookpot totaal versleten was, werd deze nog niet weggegooid: het metaal was daarvoor te kostbaar en kon worden omgesmolten en hergebruikt.

Op een schilderij uit 1628 van een onbekende Nederlandse schilder staat een vergelijkbare bronzen grape afgebeeld. Toch hoort deze vondst thuis in de eerste helft van 16e eeuw.

* Kogelhangslot

In put II is op 1.44 meter diepte een gietijzeren kogelhangslot gevonden. Een kogelhangslot is de voorloper van het huidige hangslot. Het sleutelgat is vermoedelijk geforceerd om het slot te openen. Dat is niet gelukt: we treffen het gesloten aan. Een vergelijkbare vondst uit Amsterdam wordt in de laatste helft van de 16e eeuw geplaatst.

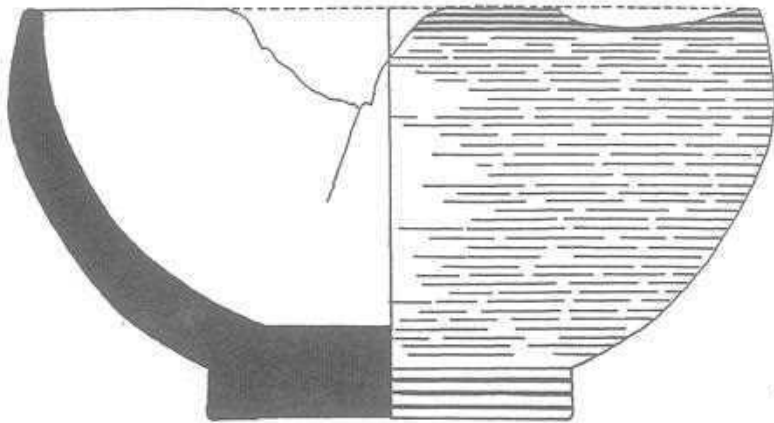
3.7. Botmateriaal

Op aanraden van drs. R.Hulst hebben we bij de opgraving van put II de botten, die gevonden zijn, verzameld. Aan de hand van het slachtafval kan namelijk ook het een en ander over leef- en eetgewoonten gezegd worden.

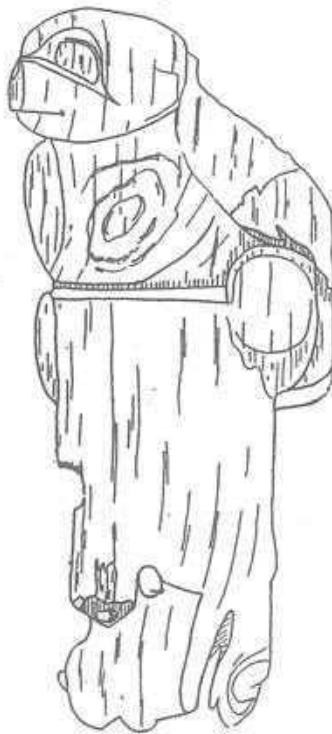
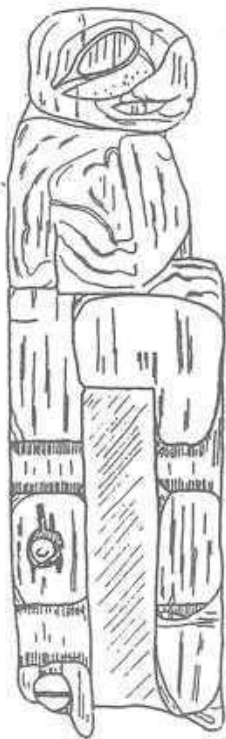
Omdat we maar één avond hadden om deze put op te graven, is dit botverzamelen nogal grof gegaan. Met name vanwege het tijdgebrek hebben we de grond niet kunnen zeven, waardoor kleine botjes, bijvoorbeeld van vissen en gevogelte, helaas voor een groot deel aan onze aandacht ontsnapt zijn. Dhr. F.Laarman (R.O.B.) heeft voor ons de determinatie en beschrijving van de aangetroffen botten voor zijn rekening willen nemen.

Het botmateriaal uit de gracht valt op door het geringe aantal soorten (zie afb.16). Het is gebruikelijk, dat het aandeel varken hoger is dan het aandeel schaaap/geit. Maar deze laatste ontbreken geheel. Het rund is zoals gebruikelijk de belangrijkste vleesleverancier. Wanneer we de vertegenwoordiging van de skeletelementen bekijken dan blijkt dat er opvallend veel slachtafval aanwezig is, zoals onderkaken, schedels en onderbenen. Deze botten zijn voor een deel opengehakt, (voor het merg), zodat de sociale status van de afvalweggegooiders niet te hoog moet worden ingeschat.

Uit het onderzoek komt verder naar voren, dat het afval bestaat uit voorbewerkte delen van koeien, afval van hele koeien is niet gevonden. Dit is een soort specialisatie in de slacht. De gevonden runderbotten wijzen op runderen met een schofthoogte van gemiddeld 122 cm. De gemiddelde

afl. 9
 Ren. 4, Put I, 6 april 1991
 De houten nap.
 maten (l/h): 15.8/8.4 cm

afl. 10
 Ren. 4, Put I, 13 april 1991
 Het eikenhouten ornament in de
 vorm van een hondje uit put I.
 maten (l/l/h): 15.2/4.2/5.6 cm

schofthoogte is tegenwoordig 130 cm.- Vijf van de minimaal 10 runderen zijn ouder dan 4 jaar geweest bij de slacht.

De varkensresten zijn alle afkomstig van varkens onder de 2 jaar en zijn dus prima voedsel geweest.

Concluderend kan gezegd worden, dat we hier te maken hebben met afval, dat wijst op een eenvoudige maar voedzame maaltijd.

3.8. Leer

Het onderzoek van de vele leerfragmenten, die zijn aangetroffen in de grachtbedding, is nog niet afgerond. De vondsten worden op dit moment door dhr. H. van Aken geconserveerd. Dit proces zal, met eventuele restauratie, nog ruim een half jaar in beslag nemen. Toch kan al wat gezegd worden over het gevonden leer.

* Schoeisel

Er zijn fragmenten aangetroffen van tenminste 17 schoenen. Het exacte aantal staat nog niet vast, omdat waarschijnlijk onderdelen van oud schoeisel ongewijzigd in nieuwe schoenen verwerkt zijn. Twee schoenen zijn versierd. Hiervan is één een kinderschoentje: de grootte komt overeen met de huidige schoenmaat 20. De versiering bestaat uit kleine insnijdingen over de wreef. Dit schoentype hoort thuis in de 17e eeuw. De andere schoen is versierd met driehoekige en ruitvormige uitsnijdingen in de hiel. Voor het schoeisel uit de gracht geldt globaal, dat het vervaardigd is tussen het laatste kwart van de 16e eeuw en het eerste kwart van de 18e eeuw. Na de conservering en eventuele restaurering zal een nauwkeuriger typebeschrijving en datering mogelijk zijn.

* Fragment kledingstuk

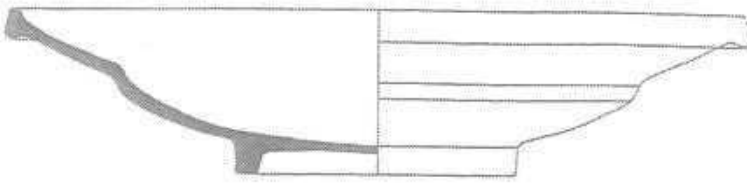
Tijdens de opgraving is in put II een reep leer aangetroffen van 45 cm lang en 10 cm breed. In een van de lange zijden zijn dicht bij de rand, overdwars, 2 cm lange insnijdingen gemaakt. Dit kan als versiering bedoeld zijn, misschien is er een reep leer of stof doorheengeregen geweest. Het is waarschijnlijk een onderdeel van een leren kledingstuk, misschien een gedeelte van een mouw.

3.9. Hout

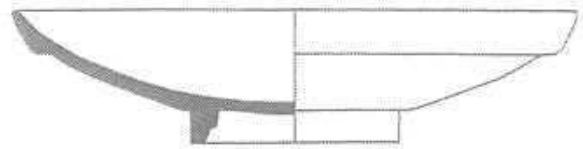
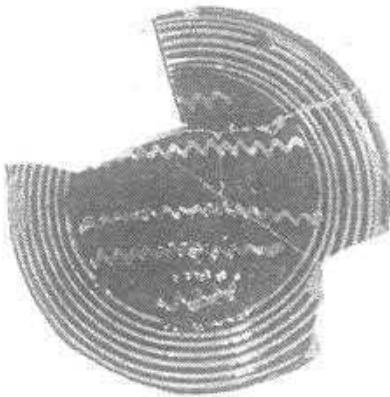
Voorwerpen van hout werden in de middeleeuwen waarschijnlijk meer in het huishouden gebruikt dan aardewerk, voornamelijk omdat het erg goedkoop was. Tijdens de opgravingen worden deze voorwerpen bijna niet gevonden omdat hout erg vergankelijk is en omdat het hergebruikt kon worden als brandstof. Naast de beschoeiing en boomtakken troffen we de volgende houten voorwerpen in de grachtvulling aan.

* Houten nap

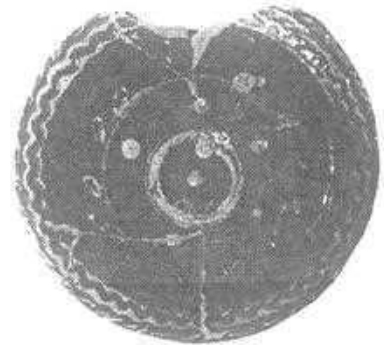
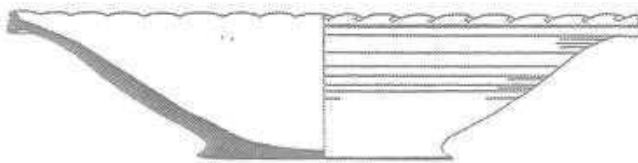
In put I is op 1.81 meter diepte een gedraaide houten nap aangetroffen. De kom heeft een diameter van 15.8 cm en is 8.4 cm hoog (zie afb.9). Qua vorm is deze vondst niet te dateren. Door de eeuwen heen is de vorm van houten kommen namelijk nagenoeg niet veranderd. De vondst-omstandigheden (wel dateerbare vondsten, die in dezelfde laag van de gracht zijn gevonden) maken een datering in de 16e eeuw aannemelijk.

afb. 11

afb. 12

afb. 13

afb. 11

functie/naam :bord
 vindplaats :Rentenierstraat 4
 Put II, 7 mei 1991
 datering :eerste helft 17e eeuw
 maten (b/h) :26.1/5.9 cm
 baksel :rood
 glazuur :loodglazuur
 versiering :ringeloor in geel
 en groen, krastechniek
 bodem :standring
 herkomst :r.m. Wesergebiet

afb. 12

functie/naam :bord
 vindplaats :Rentenierstraat 4
 Put II, 7 mei 1991
 datering :eerste helft 17e eeuw
 maten (b/h) :18.8/4.7 cm
 baksel :rood
 glazuur :loodglazuur
 versiering :ringeloor in geel
 en groen
 bodem :standring
 herkomst :r.m. Wesergebiet

afb. 13

functie/naam :bord
 vindplaats :Rentenierstraat 4
 Put II, 7 mei 1991
 datering :17e eeuw
 maten (b/h) :22.2/5.3 cm
 baksel :rood

glazuur :loodglazuur
 versiering :ringeloor in geel
 en groen
 gegolfde rand
 bodem :standvlak
 herkomst :r.m. Rijnland

* Ornament

In put II is op 1.91 meter diepte een eikenhouten ornament gevonden. Het is 15.2 cm lang, 4.2 cm breed en 5.6 cm dik (zie afb. 10). Het bovenste gedeelte is in de vorm van een zittende hond gesneden. Het onderste deel is afgebroken. Er zijn nog twee houten spietjes aanwezig. In de literatuur is geen vergelijkbaar voorwerp gevonden. Gezien de vorm en gedetailleerdheid lijkt het ornament een onderdeel van de rugleuning van een stoel te zijn geweest. Aan de hand van de vondstomstandigheden lijkt een datering in de 15e eeuw aannemelijk.

4. CONCLUSIE

Het doel van een archeologische opgraving is niet zozeer het vinden van "oude dingen", maar om aan de hand van de vondsten en de vondstomstandigheden iets aan de weet te komen over het dagelijks leven van vroeger.

Er is een enorme hoeveelheid gegevens uit de grond naar boven gekomen. Aan de hand van het afval, dat de bewoners een paar eeuwen lang in de aangrenzende gracht gegooid hebben, kan iets over deze mensen en hun leefomstandigheden gezegd worden.

Hoe breed die gracht geweest is hebben we niet kunnen achterhalen. Dit, omdat de andere kant van de gracht onder het gebouw, dat grenst aan de achterkant van Rentenierstraat 4 ligt. In ieder geval was de gracht breder dan de 7 meter, die wij hebben kunnen waarnemen.

Aan de hand van de vondsten lijkt het aannemelijk te veronderstellen, dat de gracht in de 15e eeuw is gegraven en ergens in de 18e eeuw gedempt moet zijn. Binnen deze tijdspanne zijn veel vondsten gedaan, die te dateren zijn in het eind van de 16e en het begin van de 17e eeuw. In deze tijd moet deze gracht intensief als "vuilnisvat" gebruikt zijn.

Al het materiaal, dat we aantreffen in de grachtvulling is in een Lichtenvoordse huishouden van weleer overbodig geworden. (bijvoorbeeld slachtafval of kapot gegaan en als afval weggegooid). Ten slotte kun je ook zaken verliezen. Het bronzen knoopje en de muntjes kunnen verloren zijn. De bronzen grape is welhaast zeker per ongeluk in de gracht terecht gekomen.

Dit soort kookketels hadden in de 16e en 17e eeuw een aanzienlijke waarde. Het waren vaak erfstukken van moeder op dochter. Het verliezen van zo'n voorwerp moet in die tijd een groot verlies geweest zijn.

Uit het gevonden slachtafval blijkt, dat er op deze plek geen rijke burgers hebben gewoond. Deze constatering wordt bevestigd wanneer we het aardewerk bekijken. Het overgrote deel bestaat uit het gewone, goedkope gebruiksgoed. Wat tenslotte nog opvalt, wanneer de vondstverhoudingen van put I en II met elkaar vergeleken worden, is dat er met name een groot verschil is in de hoeveelheid rood aardewerk met slibversiering (zie afb. 14 en 15). Een verklaring hiervoor is misschien te vinden op de kadastrale kaart van 1832 (zie afb. 1). Het blijkt, dat er twee huishoudens geweest zijn op de plaats van de huidige Rentenierstraat 4. Put I en II blijken te grenzen aan twee verschillende percelen.

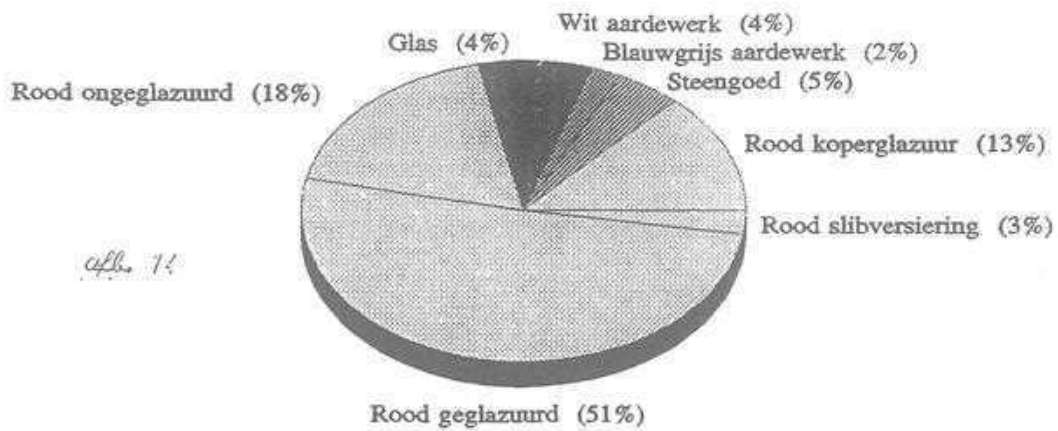
In het begin van de 17e eeuw behoorde het gezin, dat gebruik maakte van de gracht als vuilnisbak zeker niet tot de armste klasse. Uit deze periode stamt het duurdere, geïmporteerde roodbakkend aardewerk met slibversiering. Er moet in die tijd op deze plek een behoorlijk welgestelde familie aan de Lichtenvoordse gracht gewoond hebben.

5. MET DANK AAN.....

Deze opgraving en de verwerking hiervan had zonder de medewerking van een aantal personen en instanties niet plaats kunnen vinden.

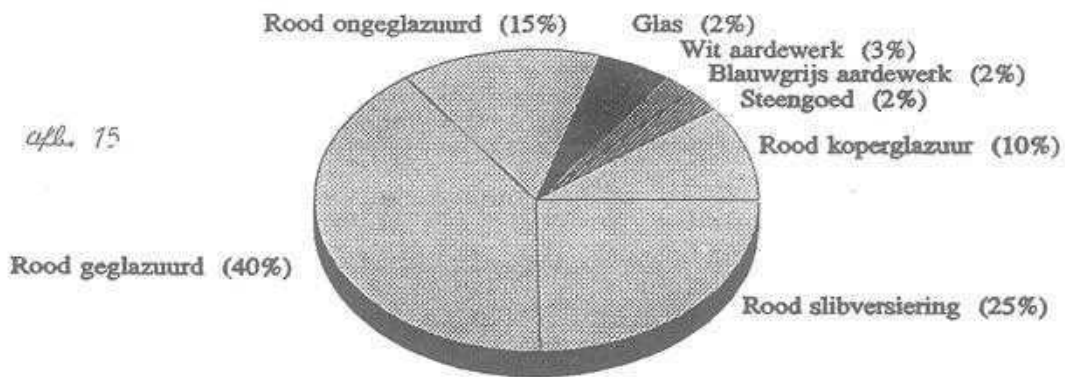
Vondstverhoudingen

A.W.L. REN. 4 GRACHT put I

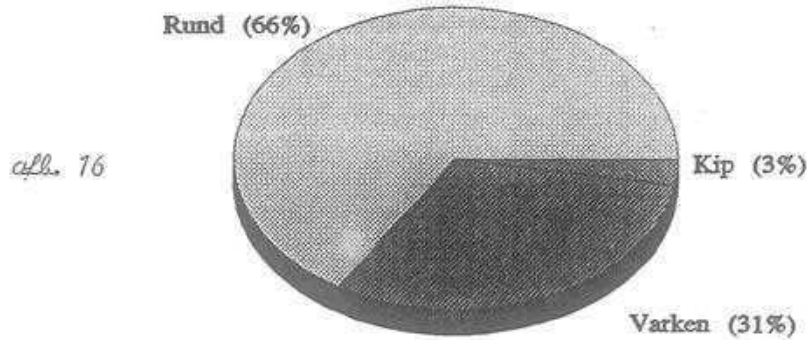
Vondstverhoudingen

A.W.L. REN. 4 GRACHT put II

Botmateriaal

A.W.L. REN. 4 GRACHT put II

De familie Doppen en dhr. Th.Hoitink, de oude en de nieuwe eigenaar van Rentenerstraat 4, gaven ons toestemming op hun terrein op te graven. Bouwbedrijf Bussman uit Winterswijk groef voor ons een gedeelte van het bouwterrein op 1.30 meter diepte uit, zodat we de gelegenheid kregen de gracht in put II op te graven.

Het leer, dat we vonden wordt geconserveerd en eventueel gerestaureerd door dhr. H.van Aken, van de Archeologische Werkgroep Houten, die ook de voorlopige beschrijving verzorgde.

Van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek verleenden de volgende personen hun medewerking:

Dhr.J.Kottman en drs. R.Hulst voor de determinatie van het aardewerk.Dhr. R.Meijers verzorgde de conservering van het gietijzeren kogelhangslotje.

Dhr. O.Goubitz gaf ons adviezen over de conservering van voorwerpen van hout.Dhr. F.Laarman droeg zorg voor de determinatie van het botmateriaal en de beschrijving hiervan.

Namens de Archeologische Werkgroep Lichtenvoorde,

Godfried Nijs

6. GERAADPLEEGDE LITERATUUR

* Baart, J. e.a. 1977:	Opgravingen in Amsterdam, 20 jaar stadskernonderzoek.
* Clevis, H./J.Kottman, 1989:	Weggegooid en teruggevonden. Aardewerk en glas uit Deventer.Vondstcomplexen 1375-1750.
* Duco, D.H., 1982:	Merken van Goudse pijpen
* Janssen, H.L. e.a. 1983:	Van bos tot stad. Opgravingen in 's-Hertogenbosch
* Kleyn, J.de, 1986:	Volksaardewerk in Nederland.
* Kuile, O.ter, 1986 :	Koper & Brons.
* Stephan, H.G., 1977:	Die bemalte Irdeware.
* Reineking-von Bock, G., 1976:	Steinzeug.
* Renaud, J.G.N., 1976:	Middeleeuwse ceramiek.
* Thijssen, J. e.a., 1991:	Tot de bodem uitgezocht.
* Thijssen, J. e.a., 1991:	Van huisvuil tot museumstuk.

FOTO--ARCHIEF.

Het is is ons als bestuur en redactie van de periodiek de laatste jaren regelmatig gebleken. dat er behoefte is aan foto-materiaal voor diverse activiteiten van de vereniging, zoals:

- voor illustratie bij artikelen in de periodiek
- als ondersteuning van het geschiedkundig onderzoek
- bij exposities, om te laten zien; -het heden afgezet tegen het verleden.
- bij het voorbereiden en houden van dia-lezingen.
enz.

Daarom wil de vereniging nu trachten geleidelijk aan een foto-archief op te bouwen over straten, gebouwen, scholen of andere dorpsgezichten van de gemeente Lichtenvoorde.

Ook bijzondere dorpsgebeurtenissen of persoonlijkheden kunnen hierin hun plaats krijgen.

Het archief zal bestaan uit:

- Foto's, zowel uit het heden, als uit het verleden.
Het mogen ook reproducties zijn.
- Ansichtkaarten, zowel oud als nieuw.
- Dia's, ook zowel met onderwerpen uit het heden als uit het verleden
- Eventueel plattegronden van het dorp, gemeente of regio.

Als beheerder van dit archief zal voorlopig fungeren de heer Eppingbroek.

Wij willen dan ook alle leden (of mensen in hun omgeving), die een of meer van bovengenoemde voorwerpen te missen hebben of waar een reproductie van gemaakt mag worden, vragen contact op te nemen met één van de onderstaande personen.

G.J.A.Eppingbroek

Adressen:

G.J.A.Eppingbroek
Koekoekstraat 16
7102 AZ Winterswijk
Tel.: 05430-15408

J.J.Oonk
Wentholtstraat 87
7131 XK Lichtenvoorde
Tel: 05443-71876

PASTOOR ZIJN VIER EEUWEN GELEDEN IN LICHTENVOORDE

De eerste pastores, die "vaste dienst" hebben gedaan in Lichtenvoorde en omgeving, waren verbonden aan de beide kapellen uit de vijftiende eeuw, namelijk, die uit Vragender-1444- en die te Lichtenvoorde-1496-.

Van de beide toenmalige kapellen is vrijwel niets meer over dan alleen de plaats, waar ze hebben gestaan, t.w. de ruïne van de St.Jacobskapel te Vragender en een deel van de fundamenten van de huidige Nederlands Hervormde Johanneskerk te Lichtenvoorde.

*De Ned. Herw. Johanneskerk en Huis
Lichtenvoorde 1743*

De in 1277 gebouwde burcht, ook wel slot of kasteel genoemd, kreeg anno 1496 een kapel, twee uur gaans van de kerspelkerk in Grol verwijderd. Deze slotkapel was bedoeld voor de inwoners van Lichtenvoorde en omgeving. De kapel was toegewijd aan de H. Antonius Abt. Deze was een zgn. "burchtkapel", die vlak bij het kasteel van de van Bronckhorsten was gebouwd. Bediend werd deze kapel achtereenvolgens door: J. Leemhuys-(1496-1520)-, Th. Fabri-(1520-1540)-, P. Haeffken-(1530-1550)-, G. Haeffken-(1550-1563)-, G. tho Grote-(1563-1602)-, en "heer" Berndt- (1602-1614)-.

Van 1563-1602 was Gerhardus tho Grote (Gerrit de Groot) aangesteld als kapelaan van de beide kapellen te Vragender en Lichtenvoorde. In 1582 verkrijgt hij ook nog de vicarie van St. Silvester te Groenlo, waardoor zijn jaarlijks inkomen nog werd vergroot. De vicarie was de jaarlijkse opbrengst van kerkelijke goederen, die bestemd was als steun aan geestelijken voor studie of uitoefening van hun arbeid.

Officieel was Gerrit de Groot geen pastoor, maar slechts kapelaan. Dat wil zeggen, dat hij ondergeschikt was aan de pastoor te Grol. De pastoor van Grol was de hoofdverantwoordelijke in parochiezaken aan de bisschop. Toch wordt hij de in de stukken meermalen "Rector" genoemd. Waarmee aangeduid kan worden, dat hij wel als leider in geestelijke zaken wordt gezien. In zijn bijna veertig jaren durend pastoraat is hij dan ook steeds meer zelfstandig pastoor geworden, met een eigen kerkbestuur. Uit dit kerkbestuur zijn uit 1602 twee kerkmeesters bekend. Nl. Claws Schrör en Johan Gosschalks.

In "Geschiedenis van de enclave Groenlo-Lichtenvoorde" door Th. A. M. Thielen 1966 pag. 93 wordt vermeld, dat Gerrit de Grote ten eigen bate vicariegeden had gebruikt. Gelden, die men na zijn overlijden van zijn "vrouw en zoon" probeerde terug te krijgen, om zodoende het inkomen van zijn opvolger op peil te kunnen houden.

In het "oud Memoriael van de Magistraat der Stad Doetinchem" komt hij voor als "pastoir tho Lichtenfordt" en schijnt hij van Doetinchem geboortig te zijn. Het feit, dat hij daar pastoor genoemd wordt, duidt erop, dat hij zeer zeker pastorale functies uitoefende en hoogst zelfstandig was. Meer dan een kapelaan of rector. Echter, dit betekende nog niet, dat Lichtenvoorde toen al een zelfstandige parochie was, onafhankelijk van Grol. Dit zou pas gebeuren in 1672 tijdens bisschop Bernard van Galen.

Voor U bijeengegaard door

Anton Vos.

PERSONALIA

In het jaar 1991 hebben we de volgende mutaties in het ledenbestand gehad:

Nieuwe Leden:

M. Elferink	B.ter Haarstraat 6	L'voorde
R. Kamperman	Kerkstraat 48	Harreveld
A.H.te Vruchte	Kard.de Jongstraat 30	L'voorde
A. Doppen	Rode v.Heeckerenstraat 12	L'voorde
R. Tanck	Paganinistraat 23	L'voorde
mvr. C. Hulshof-Oldenkotte	v. Heijdenstraat 20	L'voorde
mvr. W.H. Wesselink-te Kronnie	Saturnus 16	L'voorde
mvr. K. Hukema-Prime	Sleedoornstraat 16	L'voorde
mvr. E. Veuger	Mozartstraat 10	L'voorde
mvr. N. Verheul	Frans Halsstraat 10	L'voorde
mvr. R. Lelivelt	Middachtenstraat 41	L'voorde
M.G. Brands	Op den Akker 20	L'voorde
mvr. A. Gelmers-Winters	Oranjelaan 27	Lochem
M.A.M. Eeftink	Heckingstraat 35	L'voorde
A.B.M. Schutten	Irenestraat 17	L'voorde
P.J.M. Veldman	Sweelinckstraat 1	L'voorde

We heten U allen nogmaals van harte welkom.

Bedankt hebben per 31-12-1991:

G.A. Juurlink	Schubertstraat 10	Dedemsvaart
Zusters Ursulinen	Lievelderweg 22	L'voorde
J.M.G.-J. Bonsen-Meekes	Hagenstraat 7	L'voorde

Plotseling overleden is het nieuwe lid:

M.A.M. Eeftink	Heckingstraat 35	L'voorde
----------------	------------------	----------

Adreswijzigingen:

	<u>Nieuw adres:</u>	
A.B.R. Kruij	Bleekwal 2-09	L'voorde
B.F.M. Verheij	Vrakkingweg 3a	Groenlo
mvr. W.A.M. Vos-Lueb	Essstraat 11	L'voorde

Op 31-12-1991 telt onze vereniging naar de huidige stand van zaken 120 leden, waarvan er 23 van buiten Lichtenvoorde zijn.

G.J.A. Eppingbroek

INHOUDSOPGAVE

1. Voorwoord van de redactie.....	pag. 1
2. Agenda 1992.....	pag. 2
3. Reacties van lezers—G.J.A.Eppingbroek..	pag. 3
4. 'n Kleddeken Achterhooks—H.Hulshof....	pag. 4
5. Vrouwe van Lichtenvoorde—A.Vos.....	pag. 5
6. Stille getuigen van godsdienstige vroomheid— A.Vos.....	pag. 6
7. Vitrine met bodemvondsten.....	pag. 12
8. Archeologie in Lichtenvoorde—G.Nijs....	pag. 13
9. Foto-archief—G.J.A.Eppingbroek.....	pag. 21
10. Pastoor in Lichtenvoorde—A.Vos.....	pag. 21
11. Personalía	pag. 23

ADRESSEN:

Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

A.J.Vos	Voorzitter	Patronaatstraat 43	tel.:75326
Th.A.C.Hulshof	Secretaris	Middachtenstraat 60	tel.:73716
G.J.A.Eppingbroek	Penningmeester	Koekoekstraat 16 Winterswijk	tel.:05430- 15408
A.W.M.Polders	Redactie	Brechtstraat 3	tel.:74107

Vereniging voor Oudheidkunde
te Lichtenvoorde.
Opgericht 28 oktober 1971.

Digitale bewerking
Henk Hanselman
2013